

UTIHNULE TRUBLJE MILANSKOG EDIKTA Ili ima li nade za međusobno prihvaćanje razjedinjenih kršćana?²

Sažetak: Kako je u povodu proslave 1700. obljetnice potpisivanja i obznajivanja Milanskog edikta u Subotici 16. i 17. srpnja 2013. održana rasprava “Evropa i hrišćanstvo”, a sama se proslava toga jubileja u međuvremenu dogodila, smatrao sam potrebnim u ovome pisanom izlaganju učiniti sljedeće: 1) iznijeti temeljne postavke od kojih sam na ovome subotičkom skupu polazio u obrazlaganju religijske tolerancije koju je promovirao Car Konstantin, 2) dati vlastito viđenje katoličko-pravoslavne izvedbe proslave ove obljetnice te – temeljem onoga što je pokazala najnovija praksa – 3) ponuditi i neke zaključke o budućnosti (među)religijske tolerancije i ekumenskoga dijaloga, odnosno iskazati vlastiti stav o smislenosti godišnjih Molitvenih osmina za jedinstvo kršćana koje se, kao i svakogodišnje modne priredbe, uobičajeno pripremaju i prakticiraju, ali bez vidljivih rezultata. Zaključno tražim odgovor na pitanje: jesu li već konačno utihnule makar i tihe trublje vjerske tolerancije koju je navijestio Milanski edikt?

Cljučne riječi: Milanski edikt, (religijska) tolerancija, pravoslavlje, katoličanstvo, Europa, Niš

UVOD

Čovjek ponekad živi u iluziji da će pojedinci znati i htjeti iskoristiti neke posebne prigode i u ime zajednice kojoj pripadaju – a za dobrobit sviju bez obzira na njihovu rasnu, nacionalnu ili vjersku pripadnost ili životnu usmjerenost, - potaknuti proces jednoga novog oblika odnošenja prema drugima i s drugima s kojima do tada – iz bilo kojih razloga - nije bilo moguće surađivati. Takva posebna prigoda pružila se ove godine kršćanima svih smjerova (katolicima, pravoslavicima i protestantima) u povodu proslave 1700. obljetnice Milanskoga edikta koja se zbivala u Nišu, u Srbiji. Mnogi su živjeli u iluziji da će upravo tu prigodu iskoristiti najviši predstavnici kako Zapadne (katolici i protestanti) tako i Istočne Crkve da se nađu zajedno na središnjemu bogoslužju s kojeg bi uputili poruku ne samo balkanskim kršćanima nego i njihovim susjedima, nekršćanima, da oni, istočni i zapadni kršćani, ostaju i dalje vjerni svojim dosadašnjim učenjima, liturgijama, običajima, ali da žele svjedočiti pred svojim vjerničkim

¹ Ivan.Markesic@pilar.hr

² Rad saopšten na naučnom skupu „Evropa i hrišćanstvo“, održanom u Subotici, 16. i 17. srpnja 2013. godine.

zajednicama, a također i pred cijelim svijetom, da mogu i hoće zajednički slaviti istoga Boga, istoga utemeljitelja svoje vjere – Isusa Nazarećanina, da se mogu zajednički sjećati događaja iz 313. godine – Milanskog edikta - koji je njihovoj religiji – kršćanstvu – osigurao jednakopravnost s drugim religijama, i da će oni – ugledajući se na ‘poganina’ cara Konstantina - u područjima u kojima su većina jamčiti religijskim manjinama ista prava koja i oni sami imaju.

Međutim, sve takve iluzije raspale su se kao mjehur od sapunice, jer u Nišu nije bilo jedne središnje, zajedničke katoličko-pravoslavno-protestantske proslave, nego samo dvije, vremenski odvojene i po uzvancima potpuno različite proslave: jedna - *katolička*, u subotu 21. rujna 2013. (po Gregorijanskome kalendaru), i druga - *pravoslavna*, u nedjelju, 6. listopada 2013. (po Julijanskome kalendaru). Proslave su se dogodile baš u onome razmaku koji inače i postoji između dvaju kalendara. Za nadriteološka nadmudrivanja to bi značilo da se sve odigralo u isto vrijeme, ali u različitim kalendarskim danima. Dakle, sve točno u isto vrijeme, ali u razmaku od 15 dana. I naravno, kao i gotovo uvijek do sada – proslava je bila jednih bez drugih. A sve to, zapravo, kazuje da neka središnja kršćanska proslava i nije bila predviđana. Najavljivanjem takvoga događaja da samo se puštalo ‘probne balone’ e da bi se vidjelo kako će na to reagirati koja/čija „čaršija“. Kao da je na početku već dogovoreno da će svatko isti povijesni čin slaviti na svoj način i na svoj datum.

Mogli bismo ovom prigodom čestitati Isusu Nazarećaninu riječima: Blago Tebi, Isuse Nazarećanine, kad imaš ovakve sljedbenike!

O RELIGIJSKOJ TOLERANCIJI – IZ VIZURE MILANSKOGA EDIKTA,

Ovdje je ponajprije potrebno navesti teme kojima su se trebali baviti sudionici ovoga skupa. Kao prvo, u pozivu na ovu konferenciju organizatori su istaknuli temu *vjerske tolerancije* naznačujući pri tome da je Milanski edikt u osnovi prvi akt vjerske tolerancije a što bi i danas bilo veoma važno za razne ekumenske ideje i inicijative. Doduše, razne religijske organizacije imaju različit, odnosno difuzan odnos prema idejama i inicijativama kako međureligijske suradnje tako i međukršćanskog ekumenizma. Suvremeni analitičari mišljenja su da bi vjerska tolerancija trebala imati prvorazredni značaj u (post)modernim društvima. No, postavlja se pitanje - u kojim društvenim i povijesnim okolnostima je moguće očekivati istinsku vjersku toleranciju i tko bi je trebao osigurati?

Drugo, organizatori su naveli činjenicu pojave *novih eklezijalnih pokreta* unutar pojedinačnih kršćanskih crkava, ali i novih (nekršćanskih) religijskih pokreta u društvu kao takvom. Jer, navodi se u pozivu za ovu raspravu, religiolozi procjenjuju da će se u (post)modernome društvu i dalje rađati razni, novi religijski pokreti, posebno na idejama New Agea“.

Treća tema ovoga poziva ukazivala je na različite oblike *odnosa države i crkve* (u postsocijalističkim zemljama i društvima). Mnogi traže još uvijek odgovor na pitanje: je li na našim područjima na djelu *Konstantinovski zagrljaj*, ili možda preciznije *Teodozijeovski zagrljaj* - odnosno ‘ne-

raskidivi zagrljaj trona i oltara', i što je taj 'zagrljaj' dobra učinio (ako je učinio) u posljednjih dvadesetak godina, odnosno što još uvijek dobra čini (ako uopće takvo nešto i može činiti).

Četvrta veoma važna tema ovoga susreta bio je suživot *različitih religija i vjerskih zajednica*, a što je imperativ našega vremena. No, postavlja se pitanje: kako postići i sačuvati suživot u društvima u kojima su riječi dijalog, razumijevanje, praštanje, tolerancija mislene imenice koje nikada ne trebaju dobiti svoju praktičnu realizaciju.

Kod izbora tema, odlučio sam pozabaviti se odmah onom najtežom, a to znači pozabaviti se prvom temom – *religijskom tolerancijom*, odnosno *ulogom kršćanstva i kršćana tijekom povijesti i danas* posebno u o(ne) mogućivanju i u (ne)osiguravanju *religijske tolerancije* u društvu i državi u kojima kršćani čini većinu ili manjinu.

Što je novog donio Milanski edikt?

Ediktom (naredbom), kojeg (koju) su 313. godine potpisali za kršćansko razumijevanje stvari „poganski“ carevi Konstantin August i Licinije August, kršćanstvu je priznat jednakovrijedan status kao i drugim religijama (vjerskim zajednicama) ondašnjega Rimskog Carstva. Na tome zajedničkom sastanku dvojice careva u Milanu carevi su raspravili, kako piše u Ediktu, „o svemu što je do javnog dobra i sigurnosti“ i pri tom došli do zaključka, odnosno učinilo im se, da se među stvarima koje bi mogle koristiti mnogim ljudima nalazi štovanje koje se iskazuje Božanstvu. Smatrali su da je stoga „pravedno kršćanima i svima ostalima dati slobodu da slijede religiju koju tko hoće, tako da onaj Bog, koji sjedi na nebu, mogne biti dobrotiv i naklonjen nama i svima koji su pod našom vlašću.“

I ne samo to! Carevi izjavljuju da je „dobra i pravična mjera, i u skladu s ispravnom prosudbom, da nijednom čovjeku ne bude zabranjena mogućnost pristajanja uz obrede kršćanstva ili koje druge religije kojoj bi ga odveo njegov um, te je sebi prihvatljivom osjeća, tako da nas vrhovno božanstvo, čijem se štovanju slobodno posvećujemo, mogne u svemu nastaviti obasipati dobrostivošću i naklonošću“.

U svome ediktu carevi traže da se svima onima koji su se opredijeli slijediti kršćanski nauk, bez obzira na sve ranije uredbe koje su se odnosile na kršćane, „mora biti dozvoljeno ostati na potpunoj slobodi, te ih se ne smije smetati ni na koji način“. Uz to oni kažu da je oprost koji su namijenili kršćanima u pitanju religije „širok i bezuvjetan“, ali također izričito naglašavaju da je na isti način „otvoreno i mirno bavljenje svojom religijom dozvoljeno i svima drugima, na isti način kao i kršćanima“. Ono što su tadašnji rimski carevi shvaćali, čini se da mnogi danas to ne shvaćaju. Oni na istome mjestu kažu: „Doista je prikladno, poradi stabilnosti države i poradi mira u našem vremenu, da svakome pojedincu bude dozvoljeno pristajati uz religiju po vlastitom izboru; i ne predviđamo povlačenje ove uredbe, zbog dužne časti svake religije!“ Mogli bismo danas reći da je trebalo imati državničke mudrosti, ali i hrabrosti, pa donijeti ovakvu uredbu. Dakle, zahvaljujući poganskim vladarima i njihovoj spremnosti da prihvate novu religiju i njezino vjerovanje kao nešto što bi bilo dobro za mir i stabilnost države, kršćani su stekli mogućnost slobodnoga ispovijedanja

vlastite vjere i slobodu djelovanja. Milanski edikt nije bio time samo akt tolerancije, nego i akt istinskoga uvažavanja kršćanstva kao religije.

Naravno, ne treba biti naivan pa vjerovati da su odmah prestali progoni kršćana, odnosno ne treba biti naivan pa vjerovati da je careva želja bila istodobno i želja nekih njegovih podanika. A to znači, da su unatoč Milanskome ediktu, kršćani u nekim područjima bili i dalje proganjani. Tako je proganjan bio aleksandrijski patrijarh i biskup Atanazije (danas svetac i u pravoslavnoj i u katoličkoj Crkvi), a nakon Konstantina kršćani su još jednom i službeno bili proganjani za vrijeme Julijana Apostata. No, prepustimo to povjesničarima.

Kako rekoh, nas interesira uloga kršćanstva u promoviranju religijske tolerancije, odnosno netolerancije. Da bi se o tome moglo raspravljati, potrebno je kazati da su za povijesnu kontekstualizaciju postajanja kršćanstva državnom religijom bitni kako 313. godina tako i u njoj donešeni *Milanski edikt* kojim kršćanstvo nije u religijskim slobodama samo izjednačeno s drugim religijama Carstva, nego je učinjeno i povlaštenijim što će biti dobra osnova da započnu procesi u kojima će kršćanstvo postati službenom državnom religijom 380. godine, procesi kojima će doći do potpunog stapanja trona i oltara.

U tekstu „Toleranzedikte“, u: *Lexikon für Theologie und Kirche* (2009), (sv. 10., str.101.) navodi se da je u odnosu na ‘Galerijev edikt o toleranciji’ koji je sadržavao samo pojam snošljivost, ‘Licinijev edikt o toleranciji’ (a njega su carevi Licinije i Konstantin dogovorili u Milanu u veljači 313. godine, op. I.M.) predstavljao izraz mnogo šire (veće) religijske slobode i u njemu se promiče (naglašava) povlaštenost kršćanske crkve u tome što je Crkva njime (ediktom) mogla raspolagati vlasništvom koje je kršćanima trebalo biti vraćeno iz državnoga i privatnog posjeda.“ Dakle, u *Milanskom ediktu*, koji je i donesen samo radi kršćanstva, navodi se da se isključivo kršćanskoj, i ni jednoj drugoj religijskoj zajednici onoga vremena, moraju vratiti sva dobra koja su joj bila oduzeta, a koja su se nalazila ne samo u državnome nego i u privatnom vlasništvu. U Ediktu se to posebno ističe: „Usto, koliko je do kršćana, u prošlosti smo dali određene zapovijedi koje se odnose na mjesta kojima su se oni služili za svoje vjerske skupove. Sada je naša želja da sve osobe koje su došle u posjed sličnih mjesta, od carske blagajne ili bilo koga drugoga, ta mjesta vrate kršćanima, ne tražeći za to novac ili drugu cijenu, te da to bude učinjeno bez odgađanja i dvojbi“. I ne samo mjesta namijenjena kršćanskim skupovima, ovim ediktom njima su trebala biti vraćena, i to bez odgode i rasprave, i sva mjesta koja su pripadala njihovoj zajednici, odnosno njihovim crkvama. Oni koji su kršćanima oduzetu imovinu vraćali kršćanima nisu smjeli tražiti novac ili bilo što drugo od kršćana, nego su odštetu mogli tražiti od države. Ona je u ime kršćana plaćala povrat oduzete imovine“.

Stoga, dakle, ne treba biti zabune: kršćanstvo je u praksi postalo državnom religijom i prije 380. godine. U prilog tome govori i činjenica da je sâm car Konstantin, već 325. godine, premda tada još i nije bio kršten, sazvaio *Prvi nicejski sabor* na kojem je prihvaćeno *Nicejsko vjerovanje*, kojeg se, proširenog s *Carigradskim vjerovanjem* (usvojenog na *Drugome carigradskom saboru* kojeg je 381. godine, godinu dana nakon svoga kr-

štenja i priznavanja kršćanstva državnom religijom, sazvao car Teodozije Veliki), koliko znamo, i danas drže svi kršćani. (vidjeti na: http://www.katolici.org/molitve.php?action=c_vidi&id=332).

A to znači, da su na tome *Prvome nicejskom saboru*, usvajanjem, između ostaloga i dogme o Svetome Trojstvu, udareni temelji zgrade kršćanske netolerancije, koja je od tih godina trajala više od tisućipetsto godina, sve do prosvjetiteljstva, do kraja 17. stoljeća, kada, prema Luhamannovim analizama, dolazi do prijelaza iz stratifikacijskog u funkcionalno izdiferencirano društvo, odnosno do prijelaza iz društva u kojem je sve bilo određeno religijom u društvo u kojem se polagano (iz)diferenciraju, izdvajaju zasebna, od religije (kršćanstva) neovisna područja, kao što su privreda, znanost, obrazovanje, kultura itd.

Vratimo li se unatrag, u vrijeme donošenja prvih kršćanskih dogma, a što je započelo na *Prvome nicejskom saboru*, vidjet ćemo da se tim činom *toleranciji* (koju su osmislili u kršćanskom poimanju stvari „pogani“), kojom je kršćanstvo izjednačeno s drugim religijama, počela „gasiti svijeca“. Razdoblje religijske tolerancije trajalo je jako kratko vrijeme. Onoliko koliko je trebalo Carstvu da uvede red. Stoga se, nažalost, mora konstatirati da će ta svijeca koja je samo nakratko pokazala *proplamsaje tolerancije* biti potpuno ugašena u 380. godini, u godini kada je Odlukom cara Teodozija kršćanstvo postalo/priznato službenom religijom Rimskoga Carstva. Dakle, u istoj onoj godini u kojoj je car Teodozije bio kršten. A to dalje znači da su postajanjem kršćanstva državnom religijom sve ostale religije i kultovi bili zabranjeni i da će nakon 380. godine, zahvaljujući priznanju, progonjeni kršćani započeti progone nekršćana - heretika i pogana, čime će kršćanstvo od *progonjene religije* prestati postojati kao religija i postat će *religijska ideologija* koja će početi provoditi strašne progone drugih religija i kultova. Povijest nam pokazuje da je kršćanstvo sa svojim dogmama bilo, ostalo i jest jedno snažno i nepresušno izvorište netolerancije, a što je ljude tjeralo da vlastitu slobodu mišljenja traže u poganstvu, u nekršćanskome vjerovanju. S prosvjetiteljstvom će završiti razdoblje čiju su temeljnu supstancu određivale dogme i hereze. To je bilanca kršćanskoga preuzimanja kontrole mišljenja i kontrole osobnog odnosa pojedinca prema Nadnaravnome.

Istina, mora se, također priznati, europsku povijest, njezinu kulturu, način život i međusobnog komuniciranja u bitnome će određivati i odrediti kršćanstvo i to će se odraziti kako u filozofiji i umjetnosti tako i u znanosti. No, ne toliko da bi u preambuli Ustava nove Europe bilo naznačeno da Europska unija počiva isključivo na kršćanskim korijenima. I dobro je da je tako ostalo, jer da nije bilo te novopoganske, prosvjetiteljske etape u razvoju Europe, mi bismo i dalje bili u okovima jednoulja, inkvizicije i progona heretika i neistomišljenika. Što ne znači da toga nema i danas, i to svugdje gdje je to moguće provesti, posebno u našim tranzicijskim društvima, u kojima je došlo do sprege konfesionalnoga (islamskog, katoličkog, pravoslavnog) trona i nacionalne (bošnjačke, hrvatske, srpske) religije, u društvima u kojima nemate ni vlasti koja bi bila samostalna i neovisna o Nadnaravnome (koje je za političare postalo poštapalicom) niti religije koja bi bila neovisna o vjerskoj Naciji koja je postala božanstvo, svejedno

koliko se nastojalo ukazivati na vlastitu religijsku univerzalnost.

Suočeni s činjenicom beznačajnosti kršćanstva u ostvarivanju temeljnih ljudskih prava i sloboda, danas smo došli u situaciju da razgovaramo o značenju uredbe koju su izdali onodobni pogani, kako bismo na njoj gradili zgradu religijske tolerancije u suvremenome svijetu. Baš divno! Hvala ‘poganima’ koji nas - umilne kršćanske duše - učiče, ali ne naučiče kako živjeti s drugima i kako ih prihvatiti ravnopravnima sebi! Stoga se i postavlja pitanje značenja *Milanskog edikta* za trenutnu situaciju u Europi, posebno kad je riječ o budućnosti kršćanstva kao religije kao i o odnosu na kršćanskoj civilizaciji odgojenih i obrazovanih Europljana prema novim religijama i pokretima, s posebnim osvrtom na njihov odnos prema islamu kao religiji koja se, da ne bude zabune, vraća u Europu u koju je kao i kršćanstvo, odnekle došla. Ni jedna ni druga religija, ni kršćanstvo ni islam, nisu izvorno europske religije. Njihovi utemeljivači živjeli su na drugome kontinentu, u nekoj drugoj civilizaciji i kulturi. Jer, ne treba stoga čuditi što je Europa, kako navodi Peter Berger, bila i ostala mjesto najvećih nesreća kršćanstva: prvi raskol 1054, drugi raskol koji je došao s Reformacijom i M. Lutherom, zatim križarski ratovi, inkvizicija, progoni, služenje nacionalističkim režimima i šutnja o zločinima, svećenička pedofilija, itd., itd.

Dakle, pitamo se danas: koje društveno značenje za nas, ovdje i danas, ima *akt o toleranciji* od prije 1700 godina? Nije li on zapravo poticaj da se upitamo: ne bi li danas neko novo *poganstvo*, npr. u obliku *civilne religije*, bilo jedan od mogućih modela u okviru kojih je moguće osigurati jednakovaljanost svih vjerozakona, a time, dakle, i suživot svih i to bez diskriminacije, a što, kako vidimo, nije slučaj ni u zemljama iz kojih dolazimo, a ni u našem širem i daljem okruženju?

Može li kršćanstvo kao religija, zajedno sa svojim dogmama i isključivošću biti izvorište religijske tolerancije? Može li se ugledati na svoga učitelja Isusa Nazarećanina i na njegov odnos prema inovjercima? Nažalost, dosadašnja praksa nam pokazuje da je to gotovo pa nemoguće. Kad bi se barem tri rukavca kršćanstva (katolici, pravoslavci i protestanti) mogli međusobno podnositi!? Čini se da je tu ipak najteže (za)početi s vježbanjem religijske tolerancije. Razlog: svatko misli da je njegovo kršćanstvo najbolje i najpravednije. A njihov zajednički utemeljitelj – Isus Nazarećanin – ostao je jedan te isti: Isus Nazarećanin; onaj koji prihvaća čovjeka u svim njegovim grešnim fazama, ali isto tako i onaj koji ne prihvaća (‘uspaljenog’) klerika niti pak agilne političare (farizeje) koji žive od nadmudrivanja i nevolja vlastitoga naroda.

VREMENSKI REDOSLIJED PROSLAVÂ MILANSKOG EDIKTA

Da hrvatske (svako)godišnje Molitvene osmine za jedinstvo kršćana izgledaju kao religijska *modna pista*, kao mjesto za pokazivanje lažnih osmijeha i ugladenosti, sasvim zorno su ove 2013. godine demonstrirale dvije kršćanske crkve – Istočna (pravoslavna) i Zapadna (katolička) crkva. Svaka od njih je u posebno vrijeme i na posebnome mjestu (pro)slavila

događaj kojim je njihova zajednička, korijenska religija (kršćanstvo) prije 1700 godina izišlo na vjetrometinu povijesti, događaj koji je toj religiji pružio mogućnost izgradnje i strukturiranja svijeta prema naputcima Isusovih evanđelja.

Kako znamo, katoličku proslavu priznanja kršćanstva jednakovrijednom religijom Rimskoga Carstva, na niškome nogometnom stadionu 'Čair', predvodio je 21. rujna, izaslanik pape Franje, milanski kardinal Angelo Scola. U njegovoj pratnji bili su nadbiskup metropolit beogradski mons. Stanislav Hočevar, mons. Therence Patrick Drainey, biskup iz Middlesbrougha u Velikoj Britaniji na čijem teritoriju se nalaz York gdje se car Konstantin proglasio rimskim carem, mons. Erminio De Scalzi, pomoćni biskup milanski, zatim kardinal vrhbosanski Vinko Puljić, te više katoličkih svećenika iz Srbije, Bosne i Hercegovine, Austrije i Italije.

Tome misnome slavlju prisustvovali su predsjednik Srbije - Tomislav Nikolić, zatim princ Aleksandar Karađorđević, princeza Katarina, predstavnici delegacije Niške eparhije SPC (niža razina), predstavnici Vojske Srbije, članovi diplomatskog kora, predstavnici drugih crkava i vjerskih zajednica, gradonačelnik Grada Niša, Zoran Perišić, i predstavnici društveno-političkog i kulturnog života ovoga dijela Srbije.

Potrebno je reći da je kardinala Scolu dan ranije, u petak, 20. rujna, u Beogradu, u službeni posjet primio predsjednik Srbije, Tomislav Nikolić, i tom mu prigodom „u svoje i u ime svih stanovnika Srbije, zaželio dobrodošlicu“ te ga ukratko „upoznao s trenutnom gospodarskom i političkom situacijom u Srbiji, s posebnim osvrtom na pitanje rješavanja trenutne situacije na Kosovu.“ Govoreći o značaju proslave obljetnice Milanskog edikta, predsjednik Nikolić je na poseban način istaknuo „da su vlasti u Srbiji otvorene za pohod Svetoga Oca“ i ... da će on „rado biti prisutan na misnome slavlju“, 21. rujna, na stadionu Čair. Odgovarajući na Nikolićev pozdrav, kardinal Scola je kazao da mu donosi izraze 'poštovanja i ljubavi' Njegove Svetosti Pape Franje“, te potom rekao: „Bogata i složena povijest Srbije, kao i njezine sadašnjice, čine da Vaša nacija bude neosporni protagonista budućnosti Europe. Vaša nacija je, u stvari, bila i jeste jedinstvena raskrsnica entiteta, kultura i religija. Moglo bi se reći da, u ovom smislu, ona odražava onu tipično europsku crtu, a to je poziv na susret i suživot. Dobro nam je poznato da to od Vas zahtijeva težak i delikatan napor da, za izgradnju mirne, pravedne i slobodne budućnosti, ponovno liječite povijesne rane, kao i one iz nedavne prošlosti“, te da i katolički vjernici, zajedno sa svim građanima, „žele dati svoj doprinos kako bi Europa postala zajednička kuća stanovnika Istoka i Zapada“, naglasivši da to katolici, „iznad svega, čine pozivanjem na poštovanje i promociju vjerske slobode, koja je amblem svih prava i svih sloboda“ (KTA – Katolička tiskovna agencija, Sarajevo, <http://www.ktabkbih.net/>).

Veću pohvalu od jednoga Papinog legata predsjednik Nikolić nije mogao dobiti, jer u Scalinome nastupu nije bilo ni govora o nedavnoj ratnoj i osvajačkoj srpskoj prošlosti, o velikosrpskoj agresiji na susjedne zemlje i na Kosovu, ni riječi o nevino nastradalim, pobijenim, prognanim, silovanim i još uvijek nepronađenim žrtvama tih osvajanja, ni riječi o Hrvatskoj kao susjednoj zemlji i novoj članici EU, o Vukovaru, ili pak o Bo-

sni i Hercegovini i njezinim patnjama, o Srebrenici, ni riječi o Kosovu koje Sveta Stolica još uvijek nije službeno priznala, itd., itd. Naravno, ni riječi o patnjama i stradanjima Srba u svim dosadašnjim ratovima, o Jasenovcu, o progonima i logorima, o ‘humanome preseljenju’. Nasuprot tome, sve je bilo uvijeno i u rukavicama. S glavnim ciljem: kako omogućiti dolazak poglavara Katoličke crkve u Srbiju i kako se Srbija kao država može pokazati gostoljubivom.

Sve na ovome susretu išlo je na mlin predsjednika Nikolića. On je, naravno, u ime trenutne političke vlasti mogao pozvati sadašnjega papu da posjeti Srbiju, jer je svakako i sam svjestan da papa nikada neće doći u Srbiju ne bude li i službenog poziva, odnosno želje predstavnika Srpske pravoslavne crkve, odnosno bolje rečeno - Ruske pravoslavne crkve. Jer, papa dolazi ponajprije kao vjerski poglavar, a tek potom kao državnik. Naravno, o papinu posjetu Srbiji moglo se razgovarati nešto kasnije, za dva tjedna - na pravoslavnoj proslavi Milanskoga edikta, kada su u Niš došli vasseljski patrijarh Bartolomej, ali i poglavari drugih pravoslavnih crkava: Ruske (Kirill), Grčke (Hieronymos II), Ciparske (Chrysostomos) i Jeruzalemske (Theofilos III), dok je Aleksandrijski patrijarh Theodoros II. zbog spriječenosti poslao delegaciju. Ipak, među najvažnije goste svakako treba ubrojiti Kirilla - patrijarha moskovskog i cijele Rusije - koji tom prigodom nije posjetio samo crkvene, nego i predstavnike postojeće srbijanske vlasti. Ne zna se jesu li razgovarali o papinoj želji da posjeti Srbiju, a potom i Rusiju, niti pak o tome je li predsjednik Nikolić kod patrijarha Kirilla lobirao da papa posjeti Srbiju.

Osim ovoga političkoga dijela, zanimljivo je reći da katoličkoj proslavi u Nišu nije prisustvovao ni zagrebački nadbiskup, kardinal Josip Bozanić, iako je to ranije bilo najavljivano. Također, ovoj proslavi nije prisustvovao ni srpski patrijarh Irinej. Njega je dan ranije, u petak, 20. rujna, u Beogradu posjetio kardinal Scola. Tom prigodom ponavljane su uzvišene, svima već poznate, a sadržajem potpuno prazne i istrošene riječi o tome da su Katolička i Pravoslavna crkva zapravo jedna crkva, da se obje crkve nalaze pred novim izazovima te da je ovo prilika da se približe jedna drugoj, da dadnu odgovore na izazove vremena i da vjerski poglavari teže „za jedinstvom Crkve jer je to želio i za to molio Onaj koji je osnovao Crkvu“, a “Gospodin očekuje da ispunimo želju našega Spasitelja ‘da svi budu jedno’ što su On i Otac jedno“.

No, ovom prigodom kardinal Scola nije posebno govorio o potrebi uspostave jedinstva crkava, ali je kazao da kao izvanredni izaslanik nosi patrijarhu Irineju izraze ‘poštovanja i ljubavi’“ pape Franje i da je došao proslaviti značajnu godišnjicu koja je povezana kako s poviješću Niša tako i poviješću Milana, u kojem je 313. „začet ugovor poznat kao *Milanski edikt*, koji je, osiguravajući slobodu korištenja raznih kultova koji su bili prisutni u rimskom carstvu, omogućio kršćanima da iziđu iz tragičnog razdoblja progonstva“ u čemu on vidi „početak novijeg posvećenja vrhovnog načela: vjerska sloboda kao neotuđivo pravo dostojanstva ljudske osobe“.

Ipak, završavajući sutradan svoju propovijed na niškome stadionu ‘Čairu’, kardinal Scola je porukom mladima uputio poruku starijima – crkvenim i političkim predstavnicima – s obje strane granice, poruku koju će

teška srca prihvatiti s oduševljenjem, a koja glasi: „Želim uputiti poruku naročito vama mladima. Bolni i nasilni događaji koji su obilježili noviju povijest vaših naroda ne mogu vas ostaviti ravnodušnim. Pamćenje vaših otaca traži od vas da savjesno prihvatite svoju odgovornost u sadašnjosti. A ta sadašnjost zahtijeva da se krene od praštanja i priznavanja pomirenja koje nas je ovdje sazvalo. Srce mladih je, naravno, otvorenije od srca starijih: budite za sav vaš narod uvjereni svjedoci pomirenja. Gradite u svojim zemljama civilizaciju ljubavi“ (KTA)

Kako već rekoh: sve ovo upućuje na postojanje jednoga neprevladivog kršćanskog paradoksa: dvije crkve u međusobnoj netoleranciji slave obljetnicu *Akta tolerancije*, sjećaju se godine u kojoj je donesen Milanski edikt. A to, zapravo, pokazuje da se pravoslavni i katolički velikodostojnici u praksi toliko međusobno mnogo „vole i podnose“ da ni svečanu euharistiju u povodu *Akta tolerancije* ne mogu zajednički slaviti i time istome utemeljitelju Isusu Nazarećaninu zajednički zahvaliti za mogućnost koju je poganski car Konstantin dao kršćanima da u stoljetnoj vjerskoj netoleranciji stvaraju zapadnoeuropsku kršćansku civilizaciju.

Međutim, ono što ne mogu i ne žele stariji, to čine mladi. Učinili su to i mladi u gradu Nišu, u subotu navečer, 5. listopada 2013., kada se u povodu pravoslavne proslave Povelje tolerancije (Milanskog edikta) oko 5.000 građana Grada Niša, među kojima je bilo najviše učenika, studenata i male djece, okupilo u središtu grada i u akciji „I ja sam deo krsta“ s upaljenim svijećama formirali „živi krst“ i na taj način iskazali svoje razumijevanje kršćanstva – kršćanstva kao religije koje se treba živjeti ovdje na zemlji, na ulici, u križanju („I ja sam deo krsta!“), a to znači u susretima.

U svakome slučaju, ostaje ‘gorak okus’ od ovih službenih crkvenih proslava: deklarativna spremnost za zbližavanje dviju sestrinskih crkava raspukne se kao mjehur od sapunice čim se to treba realizirati u ovozemaljskoj zbilji, u životu. Bit će stoga veoma zanimljivo vidjeti hoće li se uskoro o proslavi 500. obljetnice početka Reformacije (1517. - 2017.) naći zajedno predstavnici svih reformiranih crkava, odnosno svih crkava reformacijske baštine, ili se ni one, kao ni Istočna ni Zapadna crkva, neće moći i neće htjeti dogovoriti da jedan događaj koji ih veže zajedno (pro)slave u istome danu i u istome mjestu. Budu li oni dosadašnji ‘pravi’ i ‘pravovjerni’ kršćani, zacijelo će biti više proslava.

IMA LI NADE ZA MEĐUSOBNO PREPOZNAVANJE KRŠĆANSKIH CRKAVA?

Vratimo li se unatrag, u vrijeme donošenja prvih kršćanskih dogmâ, a što je započelo na *Prvome nicejskom saboru* 325. godine, vidjet ćemo da se tim činom – donošenjem dogmi - tzv. *poganskoj toleranciji*, kojom je 313. godine kršćanstvo izjednačeno s drugim religijama, počela „gasiti svijeća“. Razdoblje religijske tolerancije trajalo je, dakle, jako kratko vrijeme. Onoliko dugo koliko je trebalo Carstvu da uvede red. Stoga se, nažalost, mora konstatirati da će ta svijeća koja je samo nakratko pokazala *proplamsaje tolerancije* biti potpuno ugašena u 380. godini, u godini kada

je Odlukom cara Teodozija kršćanstvo postalo, odnosno priznato službenom religijom Rimskoga Carstva - u istoj godini u kojoj je car Teodozije bio kršten. A to dalje znači da su postajanjem kršćanstva državnom religijom sve ostale religije i kultovi bili zabranjeni i da će nakon 380. godine, zahvaljujući priznanju, progonjeni kršćani započeti progone nekršćana - heretika i pogana.

Mnogi su stoga mišljenja da je kršćanstvo svojim netolerantnim stavovima prema nevjernicima i pripadnicima drugih religija bilo postalo jedno snažno i nepresušno izvorište netolerancije, što je ljude tjeralo da vlastitu slobodu mišljenja traže u poganstvu, u nekršćanskome vjerovanju. S prosvjetiteljstvom će završiti razdoblje čiju su temeljnu supstancu europske povijesti određivale dogme i hereze. To je, smatraju ovi, bilanca kršćanskoga preuzimanja kontrole mišljenja i kontrole osobnog odnosa pojedinca prema Nadnaravnome.

S druge strane, neprijeporna je istina da će od 380. godine europsku povijest, kulturu, način život i međusobnog komuniciranja u bitnome (su) određivati i odrediti kršćanstvo i to će se sve do danas odražavati kako u filozofiji i umjetnosti tako i u znanosti. No, ne opet toliko da bi u preambuli Ustava nove Europe bilo naznačeno da Europska unija počiva isključivo na kršćanskim korijenima. Osobno smatram da je dobro da je tako definirano, jer da nije bilo te tzv. *novopoganske* prosvjetiteljske etape u razvoju Europe, mi bismo i dalje bili u okovima jednoumlja te progona heretika i neistomišljenika. A, što ne znači da toga nema i danas, i to svugdje gdje je to moguće provesti, posebno u balkanskim tranzicijskim društvima, u kojima je došlo do sprege konfesionalnog trona (islamskoga, katoličkog, pravoslavnog) i nacionalne (bošnjačke, hrvatske, srpske) religije, u društvima u kojima nemate ni vlasti koja bi bila samostalna i neovisna o Nadnaravnome (koje je za političare postalo poštapalicom) niti religije koja bi bila neovisna o vjerskoj Naciji koja je postala božanstvo, svejedno koliko se nastojalo ukazati na vlastitu religijsku univerzalnost.

Suočeni s činjenicom nedostatnoga doprinosa mnogih (islamskih, kršćanskih, židovskih) religijskih pokreta u ostvarivanju temeljnih ljudskih prava i sloboda, danas smo došli u situaciju da razgovaramo o značenju uredbe koju su izdali onodobni pogani, kako bismo na njoj gradili zgradu religijske tolerancije u suvremenom svijetu. Stoga se i postavlja pitanje značenja *Milanskog edikta* za trenutnu situaciju u Europi, posebno kad je riječ o budućnosti kršćanstva kao religije kao i o odnosu na kršćanskoj civilizaciji odgojenih i obrazovanih Europljana prema novim religijama i pokretima, s posebnim osvrtom na njihov odnos prema židovstvu i islamu kao religijama koje se kao i kršćanstvo, odnekle došle u Europu. Ni jedna ni druga ni treća religija, ni kršćanstvo ni islam ni židovstvo, nisu izvorno europske religije. Njihovi utemeljivači živjeli su na drugome kontinentu, u nekoj drugoj civilizaciji i kulturi. Pa, slijedom toga, ne treba nikoga čuditi, kako navodi Peter Berger, što je Europa, barem kad je riječ o kršćanstvu, bila i ostala mjesto najvećih nesreća kršćanstva: prvi raskol 1054., drugi raskol koji je 1517. došao s Reformacijom i Martinom Lutherom, zatim križarski ratovi, inkvizicija, progoni, služenje nacionalističkim režimima, šutnja o ratnim zločinima, svećenička pedofilija, itd., itd.

Dakle, pitamo se: koje društveno značenje, ovdje i danas, ima *Akt o toleranciji* od prije 1700 godina? Nije li on zapravo poticaj da se upitamo: ne bi li danas neko novo *poganstvo*, npr. u obliku *civilne religije* bilo jedan od mogućih modela u okviru kojih je moguće osigurati jednakovaljanost svih vjerozakona, a time, dakle, i suživot svih ljudi i to bez diskriminacije, a što, kako vidimo, nije slučaj ni u zemljama iz kojih dolazimo, a ni u našem širem i daljem okruženju?

ZAKLJUČAK

Nakon svega rečenog, čini se da su u pravu bili oni koji su sumnjali da će gore spomenuta 1700. obljetnica Milanskoga edikta nakon toliko stoljeća međusobne kršćanske razjedinjenosti, međusobnih ratova do istrebljenja, moći u današnje vrijeme donijeti nešto radikalno novoga. Zapravo, s pravom postavljalo pitanje smisla ovakvoga odvojenog obilježavanja istoga povijesnog događaja, kad su svi kršćani znali da je pomalo naivno očekivati da će pravoslavni Istok prihvatiti nadređenost katoličkoga Zapada, odnosno da će „(rimo)katolički Zapad“ dopustiti da mu se „ortodokсни Istok“ čak i približi, a kamoli da mu barem postane jednakopravan? Čak, ni u Nišu! U gradu u kojemu se možete osjećati komotno i bezbrižno.

S druge strane, poruke koje ovim razdvojenim ‘niškim’ proslavama, a s kojima građani Niša nemaju ništa zajedničko, šalju vjerski poglavari - katolički i pravoslavni - glasi:

1. kako mi – istočni (pravoslavni) i zapadni (katolički) kršćani - naše susrete organiziramo samo prigodimice i to onako ‘folklorno’ i bezsadržajno, ni ‘niške trublje’ nisu mogle biti glasnije niti su mogle navijestiti nasušnu potrebu zajedničkoga međusobno-razumijevajućeg suživota – utihnule su i zanimile;

2. kako mi – istočni (pravoslavni) i zapadni (katolički) kršćani - naš život organiziramo isključivo na marginama crkvenih događanja, u istome sastavu i na isti način naći će se naši nasljednici u istome mjestu, u Nišu, u sljedećem stoljeću, u povodu 1800. obljetnice Milanskog edikta. A, što je nama stotinu godina!? Bolje je i toliko čekati, negoli onome drugome kršćaninu popustiti.

A gdje je u svemu tome Isus Nazarećanin?, pitat ćete. Bit ću slobodan odgovoriti Vam: On je, čini se, iz tih naših ‘kršćanskih’ crkava već odavno ‘humano preseljen’ u privatne odaje ili niše onih koji ga prihvaćaju kao i onih koji se i ne moraju izjašnjavati kršćanima.

LITERATURA

„Predsjednik Nikolić primio Papinog izaslanika za proslavu u Nišu“. Dostupno na: <http://www.ktabkbih.net/info.asp?id=39288> (pristupljeno 10. listopada 2013).

„Toleranzedikte“. U *Lexikon für Theologie und Kirche* (2009), sv. 10.

Torović, V. „Više od 5.000 Nišljija napravilo ‘živi krst’“. Dostupno na: <http://>

www.blic.rs/Vesti/Srbija/410540/Vise-od-5000-Nislja-napravilo-zivi-krst
(pristupljeno 10. listopada 2013).

Ivan Markešić

**THE TRUMPETS OF THE EDICT OF MILAN GONE SILENT
Is there a hope for mutual acceptance of disunited Christians?**

Summary: As a part of marking the 1700th anniversary of the Edict of Milan, a gathering entitled “Europe and Christianity” was held in Subotica on 16 and 17 July 2013. The central celebration of the given event had already taken place by that time. In connection with that, I would like to do the following in this paper: 1) present the key ideas I put forward at the Subotica meeting related to religious tolerance promoted by Emperor Constantine, 2) present my personal view of the ways the Catholics and the Orthodox Christians have marked the anniversary, 3) put forward conclusions related to the future of (inter-)religious tolerance and ecumenic dialogue, i.e. present a personal attitude towards the Prayer for the unity of Christians, which is practiced annually but without any visible results. Eventually, I will try to examine whether the trumpets calling for religious tolerance that the celebration of the anniversary has inspired, however weak a sound they produce, have actually gone silent in the meantime.

Key Words: Edict of Milan, (religious) tolerance, Orthodox Christianity, Catholicism, Europe, Niš.